

Вострыкава Алена Уладзіміраўна

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт, дацэнт кафедры тэарэтычнага
і беларускага літаратуразнаўства
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
г. Мінск, Беларусь

Alena Vostrykava

PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the
Department of Theoretical
and Belarusian Literary Studies
Belarusian State University
Minsk, Belarus
vostrykova72@mail.ru

ГІСТАРЫЧНАЯ ТЭМА Ё СЛАВАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ:
СТАНАЎЛЕННЕ, ЭВАЛЮЦЫЯ, ЖАНРАВая СПЕЦЫФІКА ТВОРАЎ

HISTORICAL THEME IN SLOVAK LITERATURE:
FORMATION, EVOLUTION, GENRE SPECIFICITY OF WORKS

У артыкуле разглядаюцца генезіс і эвалюцыя гістарычнай тэмы ў славацкай літаратуры ад узнікнення да сучаснасці. Даследуецца тэматычная і жанравая спецыфіка твораў, дзе прама альбо ўскосна прысутнічае гістарычны складнік. Робяцца высновы пра ідэйную і мастацкую адметнасць увасаблення гісторыі ў славацкім прыгожым пісьменстве. Выяўлены аўтары, якія ў сваёй творчасці надавалі пэўную ўвагу гістарычнай праблематыцы і рабілі персанажамі сапраўдных гістарычных асоб. Вылучаны перыяды ў развіцці славацкай літаратуры, калі гістарычная тэма была ў мастацкім фокусе. Вызначаны часы, калі зварот да гісторыі не з'яўляўся дамінантным у творах славацкіх пісьменнікаў, патлумачаны прычыны дадзенай тэндэнцыі.

К л ю ч а в ы я с л о в ы : *славацкая літаратура; гістарычны роман; жанравая спецыфіка; міфалогія.*

The article examines the genesis and evolution of the historical theme in Slovak literature from its emergence to the present day. The thematic and genre specificity of the works where a historical component is directly or indirectly present is studied. Conclusions are drawn about the ideological and artistic distinctiveness of the embodiment of history in Slovak fiction. The authors who paid a certain amount of attention to historical issues in their creative work and made real historical figures their characters are identified. The periods in the development of Slovak literature when the historical theme was in the artistic focus are highlighted. The time when the appeal to history was not dominant in the works of Slovak writer is determined, and the reasons for this tendency are explained.

K e y w o r d s : *Slovak literature; historical novel; genre; specificity; mythology.*

Гістарычны жанр займае асаблівае месца ў славацкай літаратуры. Ён з'яўляецца формай увасаблення нацыянальнай свядомасці, летапісам жыцця славакаў, што абумоўлівае цікавасць да яго даследчыкаў розных краін.

У рускім літаратуразнаўстве пра мастацкія творы на гістарычную тэму ў кантэксце развіцця славацкай літаратуры пісалі Л. Кішкін, Ю. Багданаў, Н. Шведава [1; 2; 3; 4]. Асэнсаваннем славацкага гістарычнага рамана 1970–1980-х гг. займаліся Л. Широкава [5], А. Малевіч [6]. У славацкай філалагічнай навуцы гэтай праблематыцы прысвечана работа Р. Біліка [7]. Тым не менш застаюцца пытанні, якія патрабуюць разгляду з улікам сучасных метадалогій і падыходаў.

Упершыню тэма нацыянальнага мінулага ў славацкай літаратуры з’яўляецца ў гістарычных песнях XVI стагоддзя. Гэта былі вершаваныя творы, у якіх расказвалася пра гістарычныя падзеі, недалёкія па часе. Па форме яны блізкія такім фальклорным жанрам, як балада альбо ўласна песня. Імёны іх стваральнікаў часта былі невядомымі. Самымі слыннымі і старажытнымі з’яўляюцца “Песня пра Мураньскі замак” (1549) і “Песня пра Сігецкі замак” (1566). Першы твор апісвае штурм замка Мурань, які належаў непакорнаму рыцару, а ў другім апяваецца харвацкі бан Мікулаш Зрынскі і яго атрад, які абараняў Сігецкую крэпасць ад туркаў. Гэтым песням уласцівыя пазнейшыя дапрацоўкі, што набліжае іх да фальклорнага феномену. Яшчэ адзін значны твор – “Песня пра сіні камень і Дзівін” (1596), дзе ўслаўляецца абарона замка ад турэцкіх захопнікаў. Так у славацкую літаратуру ўваходзіць “турэцкая” гістарычная тэма. Названыя вышэй творы з’яўляюцца яскравым прыкладам спалучэння фальклорных і літаратурных элементаў. Гэтыя гістарычныя песні вызначае героіка-патрыятычны складнік, які набліжае іх да гераічнага эпасу іншых народаў.

У XVII стагоддзі гістарычная тэма ўвасабляецца ў славацкай літаратуры праз мемуарныя творы і апісанне падарожжаў. Яна таксама цесна звязана з мастацкім адлюстраваннем турэцкай экспансіі, паколькі аўтары ўспамінаюць, галоўным чынам, пра абарону роднай зямлі, турэцкі палон, пра рэлігійную барацьбу і пераслед за пратэстанцкую веру, а таксама ўдзел у антыгабсбургскіх паўстаннях. Самы вядомы славацкі пісьменнік, які адлюстраваў свае жыццёвыя перыпетыі, – Шцепан Піларык (Štefan Pišárík; 1615–1696), евангелічны святар, які трапіў у турэцкі палон і быў прададзены афіцэру. Той злітаваўся над ім і дапамог вярнуцца на радзіму. Гэтаму прысвечаны напісаны рыфмаванай прозай “Лёс Піларыка Шцепана” (1966), у якім канкрэтна і дэталёва ўзнаўляецца біяграфія самога аўтара.

Пра пераслед пратэстантаў мемуарныя творы пакінулі евангелічныя святары Тобіаш Маснік (Tobiáš Másník; 1640–1697), Юрай Лані (Juraj Láni; 1646–1688), Ян Сіманідас (Ján Simonides; 1648–1708). Яны адмовіліся прыняць каталіцкую веру, за што былі асуджаны на катаржныя работы на іспанскіх галерах. Адтуль ім пашанцавала збегчы і трапіць праз Альпы

ў Нямеччыну, пра што яны падрабязна напісалі ў сваіх мемуарах, акцэнтаваўшы найбольшую ўвагу на рэлігійнай праблематыцы, а таксама на сваім побыце ў няволі. Іх творы маюць гістарычную значнасць і таксама могуць быць далучаны да першых праяў увасаблення гістарычнай тэмы ў славацкай літаратуры, хаця названыя аўтары ўзнаўлялі даволі нядаўняе мінулае. Аднак менавіта асэнсаванне імі гістарычных падзей і іх наступстваў робіць узгаданыя вышэй мемуары датычнымі да гістарычнага жанру ў сучасным разуменні яго крытэрыяў. Тэма барацьбы з туркамі ў гэты час па-ранейшаму знаходзіць сваё выражэнне ў гістарычных песнях, напрыклад, у “Песні пра Новыя замкі” (1668). Аднак, як зазначае рускі славіст Л. Кішкін, “тыповы для гістарычных песень XVI стагоддзя гераічны пачатак змяняецца ў песнях XVII стагоддзя характэрнымі для літаратуры барока нараканнямі, шкадаваннямі і скаргамі” [1, с. 683]. Таксама даследчык гаворыць пра адсутнасць антытурэцкага пратэсту ў творы, дзе параза ў барацьбе з туркамі тлумачыцца як пакаранне за грахі [Там жа].

Каштоўныя гістарычныя звесткі мы можам адшукаць ў “Падарожным дзённіку” (1710) Даніэля Крмана (Daniel Krman; 1663–1740), які пісаў на чэшскай мове і лаціне. Ён быў вядомым славацкім пісьменнікам-пратэстантам, прыхільнікам Ферэнца Ракоцы, які змагаўся з уладамі Габсбургскай імперыі. Дзённік Крмана, які памёр у зняволенні, быў поўнасю надрукаваны толькі ў другой палове XX стагоддзя. З гэтага твора мы даведваемся, што яго аўтар у 1708–1709 гг. праехаў праз Польшчу, Літву, Прусію і Беларусь. У Магілёве ён сустрэўся з шведскім каралем Карлам XII, перадаў яму прашэнне аб падтрымцы славацкіх пратэстантаў і паўстання Ракоцы, стаў сведкам Палтаўскай бітвы, быў знаёмы з Мазэпам [8].

Безумоўна, як праяву гістарычнай тэматыкі трэба згадаць фальклорныя збойніцкія песні XVII–XVIII ст.ст., дзе цэнтральным персанажам становіцца сапраўдная гістарычная асоба разбойніка Юрая Яношыка, які ўзначальваў збойніцкую дружыну, але быў схоплены і пакараны ўладамі ў 1713 г., пра што захавалася шмат дакументаў. Пазней, у нацыянальнай літаратуры з’яўца аўтарскія творы розных жанраў, прысвечаныя высакароднаму славацкаму разбойніку Яношыку.

XVIII–XIX стагоддзі адкрываюць новую старонку ў асваенні славацкімі пісьменнікамі гістарычнай тэмы, паколькі часы Нацыянальнага адраджэння даюць адзіную літаратурную мову, а таксама разуменне славакамі сябе як асобнага славянскага народа, які адыграў сваю ролю ў гісторыі. Мінуламу славацкага народа прысвечаны лацінскія гістарычныя сачыненні Юрая Папанэка (Juraj Papánek; 1738–1802) “Гісторыя славянскага народа...” (1780) і Юрая Скленара (Juraj Sklénar; 1748–1790) “Старажытнейшае раз-

мяшчэнне Вялікай Маравіі...” (1784), якія читалі асветнікі і наступныя пакаленні славакаў і пачыналі ганарыцца сваёй мінуўшчынай і сваім народам. Дарэчы, у аўтарскую літаратуру славацкага Нацыянальнага адраджэння згаданую вышэй гістарычную “яношыкаўскую” тэму ўводзіць славянскі паэзіст Павал Ёзаф Шафарык (Pavol Jozef Šafárik; 1795–1861); потым яна будзе шырока інтэрпрэтавацца славацкімі рамантыкамі. Шафарык таксама з’яўляецца аўтарам вершаў “Праслаўленне славянскіх хлопцаў” і “Апошняя ноч” пра разбойнікаў Яношыка і Сураўца.

Да гістарычнага мінулага славакаў звяртаўся класіцыст Ян Голы (Ján Hollý; 1785–1849), які стварыў манументальныя паэмы-эпапеі “Сватапрук” (1883), “Кірыла-Мефадзіяда” (1835), “Слаў” (1839). У сваіх эклогах, элегіях і одах ён таксама звяртаўся да айчыннай гісторыі і міфалогіі. Ян Голы прыгадвае часы Вялікай Маравіі, якія лічыць “праславацкімі”, апісвае падзвігі продкаў. Славакі для паэта – спадчыннікі Вялікай Маравіі. У сваіх вершах Я. Голы рэканструюе мінулае славакаў, якое, на яго думку, было велічым, гераічным.

Падобная канцэпцыя бачання славацкай гісторыі назіраецца потым у пакалення славацкіх рамантыкаў-штураўцаў. Апошнія актыўна распрацоўвалі гістарычную тэму ў нацыянальнай літаратуры, зрэшты, як і іншыя славянскія рамантыкі. Так, загадкавы паэт Янка Краль (Janko Kráľ; 1822–1876) піша пра Яношыка (цыкл “Фрагменты з Яношыка”, паэма “Янка”). Сама Халупка (Samo Chalupka; 1812–1883) стварае гераічную песню “Запавет Яношыка” (1846) пад уплывам славацкіх збойніцкіх песень.

Уласна гістарычны матэрыял увасобіўся ў прозе славацкага рамантызму. Майстрам гістарычнай аповесці становіцца Ян Калінчак Ján Kalinčiak (1822–1881). У 1840-я гг. ён друкуе такія творы, як “Магіла Мілка”, “Маладзён славацкі”, “Паломніцтва каханна”, “Святы дух” і інш., дзе дае галерэю гістарычных асоб і панараму падзей. Н. Шведава зазначае, што Калінчак спрабуе ў сваіх гістарычных творах “...убачыць гістарычны матэрыял у свеце тых праблем, якія хвалявалі аўтара і яго пакаленне. Пры гэтым Калінчак разглядае толькі адзін сацыяльны зрэз – славацкае дваранства – у тыя часы, калі яно адыгрывала значную ролю ў лёсах народа (аб’ектыўна – у лёсе Венгрыі). Аднак ён звяртаецца і да гісторыі іншых народаў, поўнай міжэтнічных і міжканфесіянальных сутыкненняў («Сербіянка»)» [2, с. 197]. У “Магіле Мілка” герой ахвяруе каханнем дзеля выратавання радзімы, у “Маладзёне славацкім” Калінчак звяртаецца да часоў ранняга Сярэднявечча, у “Паломніцтве каханна” апісвае эпоху турэцкіх набегаў на славацкія землі.

Яшчэ адзін дзеяч славацкага рамантызму, Ёзаф Міласлаў Гурбан (Jozef Miloslav Hurban; 1817–1888), у сваёй паэме “Лёсы Нітры” (1842) узнаўляе падзеі эпохі Вялікай Маравіі і апісвае постаць караля Сватаплука, а ў гістарычнай аповесці “Алейкар” (1846) адлюстроўвае часы Матуша Чака Трэнчанскага, венгерскага магната, “некаранаванага караля” Заходняй і Цэнтральнай Славакіі ў складзе Венгрыі, “гаспадара Вага і Татр”, які сімвалізуе моц і росквіт дзяржавы ў XIV стагоддзі.

Дарэчы, тэарэтык і ідэйны лідар славацкага рамантызму Людавіт Штур (Ľudovít Štúr; 1815–1856) гістарычную тэму засведчыў у героіка-эпічных паэмах “Святабой” і “Матуш з Трэнчына”, якія датуюцца 1840-мі гг. У другой палове XIX стагоддзя рамантык Андрэй Сладкавіч (Andrej Sládkovič; 1820–1872) стварае ліра-эпічную паэму “Міліца” (1858), прысвечаную сербска-турэцкаму супрацьстаянню, вершаваны эпас на гістарычную тэму “Граф Мікулаш Шубіч-Зрынскі” (1866), дзе робіць названага ваяводу героем славянскай, а не венгерскай гісторыі і параўноўвае яго лёс з лёсам Іаана Хрысціцеля (матыў адсечанай галавы). Ян Бота (Ján Botto; 1829–1881) друкуе ў 1862 г. паэму “Смерць Яношыка”, у якой зноў галоўным героем становіцца слыны дзеяч славацкага збойніцкага руху.

Ужо згаданы раней Ян Калінчак стварае гістарычныя раманы “Князь ліптаўскі” (1852) і “Арава” (1870), дзе ў адрозненні ад яго папярэдніх твораў ўжо назіраецца імкненне да аб’ектыўнага аповеду, а не толькі алегарычнае пераасаэнсаванне гістарычных фактаў. Ё. М. Гурбан у рамане “Готшалк” (1861) піша пра часы гвалтоўнай хрысціянізацыі і германізацыі славянскіх плямёнаў і праводзіць паралелі паміж сучаснымі і мінулымі падзеямі. У аповесці “Трэнчанскі Матуш” (1866–1870) аўтар дэманструе падкрэсленую дакументальнасць, аб’ектыўнасць, аслабленне мастацкага пачатку. Сама Томашык (Samó Tomášik; 1813–1887) у 1864–1876 гг. друкуе шэраг аповесцей, якія ўтвараюць пэўную хроніку Мураньскага замка з XVI па XVIII ст. На думку Н. Шведавай, гэта хутчэй папулярная гісторыя, а не паўнавартасная мастацкая гістарычная проза [2, с. 450].

Людавіт Кубані (Ľudovít Kubáni; 1830–1869) вядомы няскончаным з-за заўчаснай смерці гістарычным раманам “Валгата” (1872) пра рыцара-гусіта Здэнэка Валгату. Твор напісаны ў манеры Вальтэра Скота, вылучаецца дзіўнай для пісьменніка-славака “правенгерскай” пазіцыяй у інтэрпрэтацыі гістарычных падзей. У рамане акцэнт робіцца на венгерска-чэхаславацка-нямецкіх калізіях. Даследчыкі адзначаюць тонкі псіхалагізм, стылёвую вытанчанасць, цікавыя сюжэтныя лініі, захапляльныя перыпетыі каханьня – гэта якраз і вылучае раман Кубані сярод іншых. Гэты пісьменнік у славацкім літаратуразнаўстве пазіцыянуецца як рамантык “другой хвалі” [2, с. 451–452].

Ёнаш Забарскі (Jonáš Záborský; 1812–1876) праславіўся як аўтар гістарычных трагедый, якія ўтвараюць тры цыклы (са славацка-венгерскай, паўднёvasлавянскай і рускай гісторыі). У гісторыі ўсходніх славян пісьменніка цікавіў час Смуты ў Маскоўскай дзяржаве, асоба Ілжэдзімітрыя. Забарскі быў супраць вольнага абыходжання з гістарычнымі фактамі. У сваіх п’есах аўтар паказвае супрацьстаянне рацыянальных і ірацыянальных сіл у гісторыі. Менавіта ў гэтым ён бачыць прычыну сацыяльных катастроф. Героем яго твораў становіцца ўжо згаданы раней Матуш Чак.

Прадстаўнікі “першай хвалі” славацкага рэалізму (1870–1900) ўвогуле не звярталіся да гістарычнай тэмы ў сваёй творчасці. Толькі ў 1929 г. пасмяротна ўжо былі апублікаваны гістарычныя раманы мэтра славацкага рэалізму Марціна Кукучына (Martin Kukučín; 1860–1928) “Лукаш Благасей Красонь” і “Багуміл Валізлосць Забар”. Абодва творы прысвечаны чэхаславацкім стасункам напярэдадні рэвалюцыі 1848 г. Сярод прадстаўнікоў “другой хвалі” рэалізму і Славацкай Мадэрны таксама ніхто не зацікавіўся мастацкім увасабленнем гістарычных падзей ні ў прозе, ні ў паэзіі. У гэты час устаноўкі мадэрнізму не спрыялі раскрыццю гістарычнай тэмы. Пошукі былі скіраваны пераважна ў бок формы. Толькі ў наступны міжваенны перыяд Ёзаф Грэгар Таёўскі (Jozef Gregor Tajovský; 1874–1940) напіша гістарычную драматызаваную хроніку “Смерць Дзюрка Лагсфельда” (1923) пра падзеі 1848–1849 гг.

Пасля ўтварэння Чэхаславакіі актывізаваўся Ладзіслаў Надышы-Еге (Ladislav Nádaši-Jégé; 1866–1940), які стварыў цэлы цыкл навэл, аповесцяў, раманаў, напісаных на розныя тэмы славацкай, чэшскай, венгерскай, польскай і італьянскай гісторыі (“«Легенда» Веняўскага” (1922), “Адам Шангала” (1923), “Куруцы” (1925), “Магістр рыцар Донч” (1926), “3 даўніх часоў” (1927), “Сватаплук” (1928), “Італія” (1931) і інш.) Рускі славакіст Ю. Багданаў мяркуе, што ў гэтых творах “...незалежна ад змены дэкарацый назіраецца ўстойлівае адзінства ў дачыненні да апісаных падзей і герояў” [3, с. 489]. Заўважаецца ўплыў філасофіі пазітывізму, тэорыі Дарвіна, натуралізму Эміля Заля, што ўвасобілася ў канцэпцыі чалавека, які трактуецца славацкім празаікам як частка жывой прыроды, прадукт біялагічнай эвалюцыі, а яго дзеянні абумоўлены эротыкай і інстынктам самазахавання. Ю. Багданаў у сувязі з такім разуменнем чалавека зазначае, што “будучы прыкладзенай да гісторыі, гэта канцэпцыя дазволіла пісьменніку адысці ад рамантычнай традыцыі дэманізацыі альбо, наадварот, узвялічвання – з доляй нацыянальнай міфатворчасці – рэальных гістарычных асоб. У цэнтры яго ўвагі – праблема гуманізацыі гістарычнага працэсу, складанейшага пераходу ад стана грамадскай дзікасці да маральных форм быцця, праблема

«акulturвання» чалавека» [3, с. 490]. На думку Ю. Багданава, гістарычныя творы Л. Надышы-Еге складаюць залаты фонд славацкай гістарычнай прозы [Там жа].

Авантурна-прыгодніцкія раманы на сюжэты з далёкага мінулага пісаў Ян Грушаўскі (Ján Hrušovský; 1892–1975). Можна згадаць такія, як “Яношык” (1934), “Верны герой” (1936) і інш. Гістарычную драму стварае Іван Стодала (Ivan Stodola; 1888–1977). У п’есе “Кароль Сватаплук” (1931) ён адлюстравваў падзенне Вялікай Маравіі, намагаючыся папярэдзіць пра небяспеку ўнутраных канфліктаў у дзяржаве.

Часы Другой сусветнай вайны нараджае раман Маргіты Фігулі (Margita Figuli; 1909–1995) “Вавілон” (1946) пра падзенне Вавілонскай дзяржавы. Марыя Разусава-Мартакава (Mária Rázusová-Martáková; 1905–1964) стварае драму пра легендарнага разбойніка “Яношык” (1941).

1940–1960-я гг. не пакінулі ў скарбніцы славацкай літаратуры твораў на гістарычную тэму. Гэта можна патлумачыць тым, што ўвага пісьменнікаў была сканцэнтравана на сучаснасці і тэме Другой сусветнай вайны, Славацкага нацыянальнага паўстання 1944 г., распрацоўцы вясковай праблематыкі, традыцыйна важнай для славакаў.

1970–1980-я гг. дэманструюць абсалютна іншую карціну. Важным для разумення пэўнага “рэнесансу” гістарычнай тэмы стала кніга эсэ Уладзіміра Міначы “Раздзьмухаючы родныя ачагі” (1970), дзе пісьменнік звяртае ўвагу на нацыянальны складнік гісторыі Славакіі ў супрацьпастаўленні да афіцыйнай тагачаснай лініі, якая дамінавала ў гістарыяграфіі і замацоўвала інтэрнацыянальныя аспекты разумення падзей, як сучасных, так і адлеглых па часе [9]. У 1970-х гг. з’яўляюцца раманы з “архаічнай” тэндэнцыяй. Многія даследчыкі не лічаць іх ў строгім разуменні жанру гістарычнымі, таму што падзеі там адбываюцца часцей за ўсё на некалькі дзесяцігоддзяў раней іх напісання. Але асобныя славацкія літаратуразнаўцы (напрыклад, В. Шабік) даводзяць, што гэта “новы гістарызм прозы”, які стаў рэакцыяй на тагачасную грамадска-палітычную сітуацыю ў Чэхаславакіі [10]. Такія вядомыя славацкія пісьменнікі, як Вінцэнт Шыкула (Vincent Šikula; 1936–2001; “Майстры”, 1976, “Герань”, 1977, “Вільма”, 1979), Ладзіслаў Балек (Ladislav Ballek; 1941–2014; “Памочнік”, 1977, “Акацыя”, 1981), Іван Габай (Ivan Habaj; г. н. 1943; “Каланісты I-III”, 1980, 1981, 1986), Петар Яраш (Peter Jaroš; г. н. 1940; “Тысячагадовая пчала”, 1980, “Нямое вуха, глухое вока”, 1984) не прынялі новых сацыялістычных каштоўнасці. Яны пісалі пра сваю Радзіму як пэўную геаграфічную і гістарычную прастору, разглядаючы яе гісторыю як складнік сучаснасці, праз які можна шукаць свае вытокі. Яны вельмі па-свойму, часта суб’ектыўна, асэнсоўвалі блізкія па часе гістарыч-

ныя падзеі, напрыклад, Славацкае нацыянальнае паўстанне. Іх карціна і гісторыі, і сучаснасці не адпавядала марксісцкаму светабачанню. Л. Шырокава сцвярджае, што “перыядам рэфлексіі, пераацэнкі мінулага і ў той жа час уцёкамі ад неабходнасці адлюстроўваць сучасную рэчаіснасць часоў «нармалізацыі» сталі для славацкай літаратуры 1970–1980-я гады” [5, с. 31]. Прычым, творы 1980-х гг. у большай ступені адпавядалі традыцыйным уяўленням літаратуразнаўства пра гістарычны жанр, паколькі ў раманах вылучанага дзесяцігоддзя падзеі адбываюцца ў больш аддаленыя часы. Таксама лёс звычайных альбо таленавітых людзей падаецца на фоне лёсаў рэальных гістарычных дзеячаў і славных асоб еўрапейскай гісторыі.

Даследчык Ю. Багданаў зазначае, што гістарычны раман у Славакіі не меў такіх трывалых традыцый, як у Чэхіі: “Ён знаходзіўся, як правіла, на перыферыі літаратуры, у яе забавляльна-белетрыстычным адсеку, эксплуатауючы паўлегендарныя сюжэты з гісторыі Вялікамараўскай дзяржавы альбо займаючыся апісаннямі не менш легендарных учынкаў праслаўленага фальклорам высакароднага разбойніка Юрая Яношыка” [4, с. 273]. Тым не менш новыя часы далі сапраўдныя гістарычныя раманы. Гаворка перш за ўсё пра манументальныя творы Антона Гікіша (Anton Hukisch; 1932–2024) “Час майстроў” (1977) пра мастака Себасц’яна і паўстанне рудакопаў у XVI стагоддзі і “Любіце каралеву” (1984) пра імператрыцу Марыю-Тэрэзію, дзе фігуруе дзвесце пяцьдзсят сапраўдных гістарычных асоб. Зразумела, што папярэдне аўтарам была праведзена надзвычай вялікая работа па вывучэнню і збору гістарычнага матэрыялу. Гэтымі творамі славацкі пісьменнік паклаў пачатак “новага этапу ў гістарычнай раманістыцы” [11, с. 138].

Па-сапраўднаму эксперыментальны гістарычны раман з’яўляецца ў 1983 г. у Яна Ёганідэса (Ján Johánides; 1934–2008) пад назваю “Конюх Марэк і венгерскі папа рымскі”, у якім распавядаецца пра падзеі XVI стагоддзя, калі да межаў Венгрыі падышлі асманскія туркі і кардынал Томаш Бакац, які марыў пра папскі прастол. Твор вылучаецца наватарскай паэтыкай, жанравай складанасцю, сінкрэтычнасцю, бо адчувальна ўздзеянне антырамана і ідэй экзістэнцыялізму. Аўтар засяроджваецца на паказе таго, што вызначае паводзіны чалавека ў плыні гісторыі. Крыху пазней выйшаў яго постмадэрнісцкі гістарычны дэтэктыў “Самая сумная Араўская балада” (1988) пра род Брэхараў, дзе паказана квазіраследаванне ланцужка злачынстваў у мінулым. Паколькі сам Ёганідэс родам з Араўскага краю, то раман можна трактаваць і як спробу нацыянальна-гістарычнай самаідэнтыфікацыі яго стваральніка.

Да гістарычнага жанру ў славацкай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя таксама звяртаўся Мілан Ферка (Milan Ferko; 1929–2010), якому належыць вялікая колькасць гістарычных твораў: прыгодніцкі раман пра XV стагоддзе “Кража кароны святога Стэфана” (1970), трылогіі “Яношык” (1978) і “Святапрук” (1975), “Святапрук і Мяфодзій” (1985), “Спадчына Святапрука” (1989), гістарычныя раманы “Паміж жанчынай і Рымам” (1980), “Вялікія Мараўскія таямніцы” (1990), “Старажытныя славацкія легенды” (1991), “Новыя славацкія легенды” (1994), “Матуш Чак Трэнчанскі” (1999), “Каралеўская помста” (2005).

Майстрам гістарычнай парабалы і гратэску лічыцца Ян Ленча (Ján Lenčo; 1933–2012). Яму належаць гістарычная хроніка-памфлет “Дыдактычная хроніка роду Гогенцолеранаў” (1968), раманы “Егіпцянка Нітакрыс” (1972), “Залатое руно” (1979), “Адысей, бронза і кроў” (1982), “Жанчына паміж каралямі” (1985), зборнікі гістарычных апавяданняў “Зорныя моманты” (1974) і “Каханак Клеапатры” (1980).

Станіслаў Ракус (Stanislav Rakus; г. н. 1940) да гістарычнай прозы далучыўся аповесцю “Жабракі” (1976) і зборнікам апавяданняў “Песня пра крынічную ваду” (1979). Ю. Багданаў мяркуе, што славакі ў другой палове XX стагоддзя прадэманстравалі ўзоры “гістарычнай і гістарызуючай прозы” [4, с. 276].

Тэма нацыянальнага мінулага даволі актыўна заявіла пра сябе ў драматургіі 1980-х гг. Трэба падкрэсліць, што галоўным у гістарычных драмах становіцца захаванне вернасці свайму народу і сваёй рэлігіі, тэма Вяліка-мараўскай дзяржавы, распаўсюджванне хрысціянства, дзейнасць Кірыла і Мефодзія, барацьба князёў за ўладу. Менавіта пра гэтыя п’есы Мілана Ферка “Смерць Горазда” (1985) і “Праўда Сватапрука” (1988), Освальда Заградніка (Osvald Záhradník; 1932–2017) “Памылка хірурга Марэсіні” (1982) і Яна Солавіча (Ján Solovič; 1934–2022) пра славацкага вучонага-энцыклапедыста Мацея Бэла “Звон без званніцы” (1983) і пра Браціславу XVIII стагоддзя, калі яе па легендзе інкогніта наведаў рускі імператар Пётр I, – “Пётр і Павел” (1983).

Прасачыўшы станаўленне і адметнасці засваення гістарычнай тэмы ў славацкай літаратуры, можна прыйсці да высновы, што яна не стала магістаральнай для названай нацыянальнай літаратуры амаль ні ў адзін з перыядаў яе развіцця. Дадзеная тэма ўвасаблялася абсалютна ў розных жанрах: у гістарычных песнях, мемуарных аўтабіяграфічных і дзённікавых творах, паэмах, п’есах, мастацкай прозе малых жанраў і нарэшце ў гістарычных аповесцях і романах, большая частка якіх прыпадае на апош-

ною трэць XX стагоддзя. Пачынальнікам гістарычнай прозы і стваральнікам ўласна гістарычнага рамана становіцца рамантык Ян Калінчак, што поўнасьцю адпавядае еўрапейскім тэндэнцыям развіцця літаратуры. Найбольш яскравымі прадстаўнікамі гістарычнага рамана мінулага стагоддзя ў традыцыйным разуменні сталі Л. Надышы-Еге, М. Фігулі, А. Гікіш, Я. Ёганідэс, М. Ферка, Я. Ленча. Дамінантныя тэмы, якія часта станавіліся прадметам і аб'ектам асэнсавання ў гістарычных творах розных жанраў, – абарона ад туркаў і супрацьстаянне асманскай экспансіі і ўціску, пратэстанцкі рух, яношыкаўская тэма і сам вобраз высакароднага славацкага Робін-Гуда, дарэчы, часта вельмі жорсткага ў сваіх учынках, тэмы, звязаныя з часамі Вялікамарыўскай дзяржавы і тагачасных князёў, а таксама з рознымі паўстаннямі.

Калі аналізаваць паэтыку славацкага гістарычнага рамана ці нават шырэй, спосабы ўвядзення ў мастацкі тэкст гістарычнай тэмы, то трэба падкрэсліць любоў славакаў да папулярызаванай гісторыі, да забаўляльнага, прыгодніцкага кампаненту, лініі кахання, перашкод, апісання інтрыг. У славацкіх творах на тэму мінулага могуць адсутнічаць вядомыя гістарычныя асобы, акцэнт у такім выпадку пісьменнікамі робіцца на адметнасці славацкай ментальнасці, нацыянальнай самаідэнтыфікацыі і нацыянальным характары. Гэта можна патлумачыць тым, што перыпетыі славацкай гісторыі вельмі неспрыяльныя і трагічныя, бо славакі мусілі стагоддзямі развівацца пад уціскам венграў, немцаў, нават чэхаў, без уласнай дзяржаўнасці і мовы. Прадметам гістарычнага адлюстравання менавіта таму часта становіцца будзённасць, свет уяўленняў, перакананняў, рамёствы, звычаі і традыцыі. Усё гэта падаецца як крыніца гістарычных ведаў для будучых пакаленняў, калі цікавай становіцца не толькі гісторыя войнаў, каралёў і імператараў, арыстакратычных дынастый (якіх у славакаў практычна і не было), іх узвялічэнне ці заняпад, але і жыццё звычайнага чалавека ў плыні гісторыі.

Большая папулярнасць і запатрабаванасць гістарычнага жанру і гістарычнай тэмы ў апошняй трэці XX стагоддзя тлумачацца грамадска-палітычнай і культурнай сітуацыяй, калі ў часы “нармалізацыі” зварот да гісторыі дазваляў пісьменнікам не працаваць у рэчышчы сацыялістычнага рэалізму і савецкіх штампаў і ў той жа момант не сыходзіць ва ўнутраную эміграцыю. У 1990-я гг. гістарычная тэма давала магчымасць быць у “літаратурным трэндзе”, які спалучаў інтэлектуальную і масавую літаратуру, забаўляльнасць, сучаснасць формы і складаныя філасофскія, гістарычныя і экзістэнцыяльныя праблемы.

ЛИТАРАТУРА

1. История литератур западных и южных славян. / Л. Н. Будагова, А. В. Липатов (отв. ред.), В. В. Мочалова, А. И. Рогов. – М. : Изд-во «Индрик», 1997. – Т. 1: От истоков до середины XVIII века. – 888 с.
2. История литератур западных и южных славян / Л. Н. Будагова, Р. Ф. Доронина, В. В. Мочалова, С. В. Никольский (отв. ред.). – М. : Изд-во «Индрик», 1997. – Т. 2: Формирование и развитие литератур Нового времени. Вторая половина XVIII века – 80-е годы XIX века. – 672 с.
3. История литератур западных и южных славян / Л. Н. Будагова (отв. ред.), Р. Ф. Доронина, С. В. Никольский. – М. : Изд-во «Индрик», 2001. – Т. 3: Литература конца XIX – первой половины XX века (1890-е годы – 1945 год). – 992 с.
4. История литератур Восточной Европы после Второй мировой войны: в 2 т. / отв. ред. В. А. Хорев. – М. : Изд-во «Индрик», 2001. – Т. 2: 1970–1980-е гг. – 760 с.
5. *Широкова, Л. Ф.* Словацкий исторический роман 1970–1980-х годов / Л. Ф. Широкова. – Славяноведение. – 2017. – №. 1. – С. 31–40.
6. *Гикиш, А.* Время мастеров : роман / А. Гикиш ; предисл. О. Малевича. – М. : Радуга, 1989. – 542 с.
7. *Bílik, R.* Historický žánr v slovenskej próze / R. Bílik. – Bratislava : Kalligram : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008. – 247 s.
8. *Krman, D.* Itinerarium (Cestovný denník z rokov 1708–1709) / D. Krman. – Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969. – 975 s.
9. *Mináč, V.* Dúchanie do pahrieb / V. Minač. – Bratislava : Tatran, 1972. – 160 s.
10. *Šabík, V.* Čítajúci Titus / V. Šabík. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. – 379 s.
11. *Števček, J.* Minulosť a prítomnosť / J. Števček // Slovenské pohľady. – 1986. – č. 10. – S. 138.

Поступила в редакцию 13.01.2025